

ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ. У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті аналізується розвиток національної освіти різних народів на півдні України наприкінці XVIII – на початку XX ст. Головний акцент робиться на висвітленні особливостей робіт істориків та педагогів, присвячених цій темі. Зазначаються питання, які потребують подальшого доопрацювання та вивчення.

Ключові слова: Південь України, національна освіта, історики, педагоги

The article analyzes the development of national education of various peoples in southern Ukraine in the late 18th - early 20th centuries. The main emphasis is on highlighting the features of the works of historians and educators devoted to this topic. Issues that require further development and study are indicated.

Keywords: South of Ukraine, national education, historians, teachers

Розвиток національної освіти в Україні, у тому числі й в південному регіоні, є однією з найважливіших складових досліджень українських істориків. Цей регіон вирізняється етнічною строкатістю, що сформувалась в результаті чисельних переселень, імперських колонізаційних програм та встановлення і розвитку торгівельних зв'язків. Тому питанням здобуття освіти представниками різних народів, що мешкали на півдні, присвячено багато праць. Метою статті є аналіз робіт сучасних дослідників, що присвячені історії національної освіти.

Перш за все, варто зазначити комплексні статті, що присвячені загальному огляду національної освіти в регіоні. До таких належать роботи Добровольської В. А., Сінкевича Є. Г., Кузовової Н. М.

Євген Сінкевич та Наталя Кузова у спільній статті проаналізували загальний стан освіти євреїв, німців, поляків, болгар, молдован та греків [6]. Учені наводять статистичні дані щодо кількості писемних і неписемних осіб для кожної національності і демонструють, що ставлення до інших народів у імперській владі було негативним, хоч це і проявлялось з різним ступенем суворості. Зокрема, єврейська освіта всіляко обмежувалась, болгар та молдовани не мали навчальних закладів. Парадоксальним виявляється те, що поляки, будучи однією з найосвіченіших груп, не мали власних шкіл [6, с. 103]. Натомість, вчені виділяють освіту греків та німців, як найкраще сформовану, і відзначають важливий фактор, який впливав на це: активна діяльність громадськості та їхня ініціативність у створенні навчальних закладів. Слід відмітити, що

важливість наукової розвідки Сінкевича Є.Г. та Кузовової Н.М. визначається тим, що вона охоплює значну кількість національностей.

Важливою для розуміння реалій тогочасної національної освіти є стаття Вікторії Добровольської, в якій вчена проаналізувала стан освіти єврейського, німецького та кримськотатарського населення і підхід до цієї сфери царської влади [2]. Дослідниця підкреслює, що загальне ставлення до всіх народів було однакове: рідною мовою можна було навчатись лише в початковій школі, а далі впроваджувалась політика русифікації [2, с. 85]. Проте, були певні відмінності. Зокрема, стан німецької освіти був кращим, так як влада сприяла переселенню німців на південь України та не чинила такий сильний тиск, як на євреїв та кримських татар. Цікавими є наведені історикинею дані про діяльність казенних єврейських училищ. З одного боку, їхнє створення свідчить про підтримку розвитку освіти, проте, з іншого, в навчальних закладах викладали вчителі, які сповідували християнство. Таким чином, відбувалась боротьба не тільки з мовною, а й з релігійною ідентичністю.

Окремо варто виділити дослідження, що присвячені питанням здобуття освіти представниками різних національностей, які проживали в південному регіоні. Зокрема, велику увагу присвячено розвитку єврейської освіти. Саме тому доцільно виділити дослідників, які присвятили свої роботи цьому питанню: Гербеєва І. М., Яшин В. О. та Прокоп Ю. В. [3-4, 8-9].

Вадим Яшин у роботах «Модернізація традиційної єврейської освіти на Херсонщині та Катеринославщині (др. пол. XIX ст.)» та «Розвиток світської освіти серед єврейського населення Херсонщини та Катеринославщини у другій половині XIX століття» дослідив стан релігійної та світської освіти євреїв. Учений підтверджує думки вже розглянутих нами істориків щодо утисків цього етносу. Так, в світській освіті для євреїв встановлювались додаткові умови для навчання у вищих освітніх установах: наявність «гімназичної золотої медалі» та відсоткові обмеження кількості можливих студентів [9, с. 119].

Характеризуючи традиційну єврейську освіту, історик згадав про єдиний вищий навчальний заклад на півдні України, а також про активну русифікацію і її часткову підтримку населенням [9]. Цікавою є доля рабина Симона Швабахера, описана дослідником, який був німецьким євреєм та не розумів російської. Він був очільником ремісничого училища та мав великий вплив, проте згодом незнання мови підірвало його авторитет [9, с. 161]. І саме в цей час відбуваються погроми єврейського населення, відповіддю на які стає формування їхнього руху національного відродження.

У свою чергу, Юлія Прокоп в одному з власних досліджень, зосередила увагу на впливові євреїв-іноземців, зокрема тих, які переселились з австрійських земель, на розвиток освіти на півдні України [4]. Учена висвітлила приклади створення представниками цієї

національності освітніх закладів, а також визначила їхнє ставлення до російської мови як позитивне [4, с. 104-105].

Ірина Гербеєва у своїй статі проаналізувала становлення світської та традиційної освіти євреїв в Одесі і, на відміну від Яшина В.О., зосередила свою увагу на позитивному впливі царської влади: зазначила про стипендії імені Олександра II та можливість, маючи вищу освіту, працювати за межею осілости [3].

Говорячи про національне навчання, варто виділити питання розвитку української освіти. Цей аспект у своїх роботах дослідили Бачинська О. А., Глушкова К., Кузовова Н. М. та Сінкевич Є. Г. [1,5]. Показовою є стаття «Питання про викладання українською мовою в навчальних закладах Херсонської губернії в 1890-1917 рр.» Є.Г. Сінкевича та Н.М. Кузовової. У ній історики висвітлили проблеми функціонування української у освітніх установах. Зокрема, дослідники цитували громадських діячів та вчителів, які наголошували на необхідності викладання російської мови рідною для учнів мовою, а саме – українською, адже діти погано засвоювали предмет [5]. Проте, влада не йшла навіть на такі мізерні поступки, тому більшість вчителів обирали російську мову для навчання. Іноді робилися винятки, але вони були нетривалими. Так, згадується про відкриття школи з українською мовою викладання, однак проіснувала вона лише 2 роки [5, с. 89].

Бачинська О.А. та Глушкова К. у спільній роботі висвітлили становище української початкової освіти, зокрема, діяльність парафіяльних шкіл та рівень грамотності населення. Науковиці завдяки аналізу дійшли висновку, що освітні установи відвідувало дуже мало дітей «влітку через польові роботи, а взимку через брак теплої одежі та взуття» [1, с. 23].

Дослідниці також прослідкували взаємовпливи у селах з різнонаціональним складом населення. Так, вчені зазначили, що в місцях спільного проживання в Південній Бессарабії українців, молдован та росіян, неодмінно один з етносів засвоював мову іншого і, можливо, втрачав власну. Історикині навели приклади сел, в яких «молдавське та російське населення втратило власну мову і засвоїло мову українську» [1, с. 25].

Питання національної освіти є сферою інтересу також педагогів, зокрема Щетини Т.П. Дослідниця має роботи, що висвітлюють розвиток єврейської та німецької освіти, проте варто зазначити її внесок у аналіз умов здобуття освіти представниками ще однієї етнічної групи – караїмів. У статті, що присвячена цій темі, Тетяна Щетина охарактеризувала організацію навчального процесу та виховання в «мідрашах» – початкових навчальних закладах караїмів [7].

Особливістю караїмської освіти була можливість викладання в освітніх установах після навчання в мідрашах. Учена зосередилась на побутових питаннях і не оминула увагою заробітню плату вчителів, зазначивши про додаткові фінанси: була дитяча традиція ходити по хатах,

співати пісень та збирати кошти саме для вчителів, а також кожного року вже батьки мали за обов'язок дарувати подарунок вчителіві [7, с.262].

Підсумовуючи, слід наголосити, що історія національної освіти – важлива складова сучасної історіографії. Найбільш докладно на сьогоднішній день науковці аналізують розвиток єврейської освіти. Своє висвітлення мають також українська, німецька, польська, болгарська, молдовська, кримськотатарська, караїмська та грецька національні освіти. Загальною тенденцією, що прослідковується у більшості робіт сучасних істориків, є політика русифікації тодішньої імперської влади. Навчання рідною мовою, якщо і дозволялось, то тільки в початкових освітніх установах. У цілому, питання розвитку національної освіти потребує більш ґрунтовного дослідження та детального аналізу, що дасть можливість створити цілісну картину функціонування навчальних закладів у південному регіоні України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинська О. А., Глушкова К. Становище зі здобуттям початкової освіти й грамотності українців Буджака в другій половині XIX ст. *Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний виміри*. 2023. № 9. С. 22-26.
2. Добровольська В. А. Політика царського уряду в сфері національної освіти Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2007. № 21. С. 84-86.
3. Гербеєва І. М. Розвиток освіти єврейського населення Одеси у другій половині XIX ст. *Чорноморська минувшина*. 2014. № 9. С. 31-36.
4. Прокоп Ю. В. Роль євреїв-іноземців у розвитку світської освіти євреїв Херсонської губернії у XIX ст. *Чорноморський літопис*. 2014. № 10. С. 100-106.
5. Сінкевич Є.Г., Кузовова Н.М. Питання про викладання українською мовою в навчальних закладах Херсонської губернії в 1890-1917 рр. *Південний архів*. 2001. № 6. С. 85-89.
6. Сінкевич Є.Г., Кузовова Н.М. Проблеми національної освіти на півдні України. *Південний архів*. 2002. № 8. С. 95-108.
7. Щетина Т. П. Становлення і розвиток караїмської освіти в Херсонській губернії у XIX столітті. *Науковий вісник Львівської академії*. 2019. № 5. С. 260-264.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbfasps_2019_5_44
8. Яшин В. О. Модернізація традиційної єврейської освіти на Херсонщині та Катеринославщині (др. пол XIX ст.). *Грані*. 2014. № 4. С. 156-164.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_4_31
9. Яшин В. О. Розвиток світської освіти серед єврейського населення Херсонщини та Катеринославщини у другій половині XIX століття. *Грані*. 2014. № 5. С. 114-122.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_5_23

Науковий керівник кандидатка історичних наук, доцентка Михайленко Г.М.

